

nozīmīgi dokumentu publicējumi un arī monogrāfijas, kurās ir aplūkotas 1937.–1938. gada represijas un kur ir arī atrodamas ziņas par represētiem latviešiem.

Latvijas Valsts arhīva dokumentu krājumu “Represijas pret latviešiem PSRS 1937–1938” sastādījis, komentējis un arī dokumentus no krievu valodas tulkojis vēsturnieks Jānis Riekstiņš. Viņš ir arī apjomīga priekšvārda autors, kurā dots pārskats par latviešiem cariskajā Krievijā un Padomju Savienībā. Viņš sīki un pamatīgi aplūko, kā no 1934. gada decembra Staļins un VK(b)P CK politbirojs sāka represijas pret iedomātiem ienaidniekiem: “spiegiem, sazvērniekiem, opozicionāriem, dažādu spiegu un nacionālistu un diversantu organizācijām”. J. Riekstiņš pirmo reizi latviešu valodā izdotajā literatūrā sīki hronoloģiskā secībā izseko represiju norisei un to organizācijai, kā arī tā saucamajai latviešu operācijai, kas sākās 1937. gada 30. novembrī un faktiski turpinājās līdz 1938. gada 26. novembrim. Viņš pelna atzinību par rūpīgo un faktiem bagāto materiālu, iebildumus izraisa tikai viņa secinājums, ka Lielais terors ir sācies Padomju Savienībā 1937. gada 2. jūlijā ar VK(b)P CK politbiroja lēmumu “Par pretpadomju elementiem”, kas iezīmēja tā saucamās kulaku operācijas sākumu. Tikpat labi par Lielā terora sākumu varētu minēt VK(b)P CK 1937. gada februāra–marta plēnumu, kas ievadīja ienaidnieku un “spiegu” meklēšanu un atmaskošanu. Šeit laikam ir jārunā par **masu Lielā terora** sākumu 1937. gada jūlijā, kad uz vietām nosūtīja direktīvu par obligāti apcietināmo un nošaujamo skaitu.

Krājumā ir ievietoti 93 dokumenti, kas tematiski sagrupēti sešās nodaļās. Krājuma dokumentu lielākā daļa atrodas Latvijas Valsts arhīva 1986. fondā (represēto personu izmeklēšanas lietas). Šie dokumenti, pamatos par represētām militārām personām, nonāca Latvijā sakarā ar dažu personu rehabilitēšanu saistītām lietām. Bet cik vēl tūkstošu līdzīgu lietu atrodas Krievijas arhīvos? Te būs darbs nākamajiem pētniekiem. Arhīva dokumenti ir apsūdzības raksti, nopratināšanas protokoli, dažādas izziņas, kas saistītas ar 50. gadu otrajā pusē veiktajām rehabilitēšanas lietām, kā arī daži bijušā LKP CK partijas arhīva dokumenti.

Nākamajiem pētniekiem ieteiktu izmantot arī bijušās Kominternes Latsekcijas fonda materiālus, Latvijas sūtņa Padomju Savienībā Friča Kociņa ziņojumus 1937.–1938. gadā, bijušā latviešu strēlnieku komandiera pulkveža J. Andersona saraksti ar savu bijušo izmeklētāju (atsevišķā fondā). Ļoti apsveicami, ka grāmatā bez arhīva dokumentiem ievietoti arī materiāli no Krievijā izdotajām grāmatām un dokumentu krājumiem, kas palīdz pilnveidot krājumu, jo represijas pret latviešiem bija daļa no visaptverošā Staļina vadītā un koordinētā terora pret savas zemes iedzīvotājiem.

Krājums palīdz klievēt arī mītu, ka tas bija vērstis tikai pret latviešu komunistiem, kuru lielākā daļa tiešām aizgāja bojā terora laikā. 50. gadu otrajā pusē tapušie dokumentu slēdzieni rāda, ka par represiju upuriem kļuva arī vienkāršie strādnieki, kolhoznieki, kalpotāji. Lēmumos par lietu slēgšanu ir minēti 10 Ļeņingradas rūpnīcas “Elektropribor” latviešu strādnieki un kalpotāji, rūpnīcas “Krasnij treugoļņik” 16 latviešu

strādnieki, Omskas apgabala 28 latviešu zemnieki, 45 Novgorodas apgabala dažādu profesiju strādnieki, Pleskavas apgabala Porhovas rajona 8 latvieši, 52 Harkovas latvieši. Visi viņi bija nošauti. Varbūt šie publicētie saraksti palīdzēs kādam Latvijā atrast ziņas par saviem radiniekiem un paziņām. Dokumentu krājums palīdzēs atrast un precizēt ziņas par daudziem latviešiem – militāriem darbiniekiem (R. Eidemani, J. Alksni, J. Aploku – Maskavas kara apgabala pavēlnieka palīgu u.c.). Publicēts arī bij. 130. latviešu strēlnieku korpusa komandiera ģenerālleitnanta Detlava Brantkalna (toreiz pulkveža) nopratināšanas protokols, kā arī materiāli par viena no latviešu sarkano strēlnieku komandiera Haralda Matsona (īgauna pēc tautības) pratināšanu. 60.–70. gados viņš bija viens no pazīstamākajiem latviešu sarkano strēlnieku sabiedriskajiem darbiniekiem. Pavisam īss ir 11. kavalērijas divīzijas komandiera Riharda Grosberga “tiesas” protokols. Tiesa ilga tikai 15 minūtes un beidzās ar spriedumu “nošaut”. Publicēti arī dokumenti, kas stāsta par apsūdzēto nežēlīgo spīdzināšanu, kuru rezultātā bija iegūtas “atzīšanās”.

Piederīgajiem, kas interesējās par arestēto likteni, bieži izsniedza “oficiālas izziņas” ar viltotiem “miršanas datumiem”. Daudzi arestēto radinieki pēc PSKP 20. kongresa centās panākt savu piederīgo rehabilitāšanu. Ir interesanti lasīt dokumentus, kurus rakstijusi kādreizējās Vēstures institūta darbinieces Spartas Stankevičas māte nošautā pazīstamā militārā žurnieka Ernesta Bāķa lietā (tekstā Batis).

Starp tūkstošiem PSRS dzīvojošiem latviešiem, kuriem piederība latviešu tautai nozīmēja būt pakļautiem represijām (nežēloja pat represēto sievas un bērņus), diemžēl atradās arī bendes. Tāds bija 30. gados pazīstamais čekists Leonīds Zakovskis (īstā vārdā Henrihs Štubis), kas izcēlās ar sevišķu nežēlību pret apcietinātajiem Ļeņingradā un it īpaši pret Maskavas latviešiem. Terora laikā viņš vadīja Ļeņingradas un vēlāk Maskavas čekistu darbību. Tādi bija arī Jānis Sieks un Jānis Vēveris, kuri arī pēckara gados Latvijā ieņēma vadošos posteņus drošības struktūrās.

Dokumentu krājumā vēstures pētnieks var atrast arī interesantus materiālus par centrālo latviešu izglītības biedrību “Prometejs” (1923–1937), par nelegālās Latvijas Komunistiskās partijas un tās ārzemju biroja sagrāves sagatavošanu, par bij. Latvijas Republikas Saeimas komunistiskiem deputātiem (L. Laicenu, Ē. Sudmali, O. Jankusu).

Dokumentu krājuma arheogrāfisko apdari ir veikusi Aija Kalnciema. Darbs ir veikts visumā apmierinoši. Vienīgi dažiem dokumentiem (10., 37., 39., 40., 41.) nav datējuma un tas nav atrunāts. Tulkojot no krievu valodas, ģeogrāfisko vietu nosaukumi latviešu valodā ir doti pareizi (Vidzemes guberņa, Kurzemes guberņa), bet vietumis ir palikuši tādi nosaukumi kā Vindava, Goldingena, Dvinska, Torensberga. Dažkārt figurē Jaunjelgavas apriņķis un Fridrihštates apriņķis. Bet tās ir sīkas neprecizitātes.

Visumā krājums ir jāvērtē kā dokumentēta liecība par staļinisko genocīdu pret latviešiem, par noziegumiem, kurus nedrīkstētu aizmirst.